

rugtrok op de wetenschap en het onderwijs en zich van de praktische partijpolitiek verwijderd hield (zijn naam figureert dan ook niet in Baardewijks relaas).

Een slachtoffer van het koude oorlogsklimaat dier jaren, de politicoloog Jef Suys, wordt door Fenna van den Burg op heldere wijze getekend. Deze vriend van Jan Romein, die in 1948 een leerstoel aan de nieuwe politiek-sociale faculteit van de Universiteit van Amsterdam tengevolge van politieke hetze misliep, onderscheidde zich door markante zienswijzen ter zake van de internationale verhoudingen in het atoombijperk. Hij achtte Westers-Russische samenwerking ter handhaving van de vrede een eis van democratie op internationaal terrein en voorwaarde voor overleving van de wereld (later zou dit vreedzame coëxistentie gaan heten). In feite betekende dit dat Suys de grondslagen van de Verenigde Naties serieus nam, geheel tegen de trend van het toenmalige, door ideologische en machtsstrijd beheerste internationaal-politieke leven in. In 1951 behoorde hij tot de oprichters van de Derde Weg, die noch voor het Atlantisch Pact noch voor de Kominform wilde kiezen. De linksheid van Suys' non-conformisme is voor de goede verstaander uit tal van zijn uitspraken af te leiden, zie het 'rode tintje' dat de vrede volgens hem na alle moderne emancipatiebewegingen zou krijgen (239).

A.F. Mellink

Eric Defoort, *Charles Maurras en de Action française in België* (Orions Historische Bibliotheek; Nijmegen-Brugge: B. Gottmer-Orion, 1978, 430 blz., f 69,90 – BF 850. –, ISBN 90 264 3453 7).

Sedert de jaren zestig is de belangstelling voor de Action française en haar vaandeldrager Charles Maurras opvallend toegenomen; het Centre Charles Maurras aan de universiteit van Aix-en-Provence speelt hierbij een opmerkelijke rol. In deze historiografische (en politieke?) context plaatste men het werk van E. Defoort die in zijn dissertatie (Leuven, 1975; promotor L. Wils) de invloed van Charles Maurras en de Action française in België wenste na te speuren. De titel van zijn boek is echter in twee opzichten enigszins misleidend: het onderzoek loopt immers slechts tot eind 1926 (de pauselijke veroordeling van de Action française), en graag had men in een ondertitel verduidelijkt gezien dat het wezenlijk om een interne ruzie ging van Franstalige katholieken. Bronnen voor de studie waren uiteraard en bovenal een uitgebreide eigentijdse gedrukte literatuur, in mindere mate tevens archivalia, bij uitzondering ook directe mededelingen (van een half dozijn tijdgenoten en/of medespelers); deze laatste categorie had misschien kunnen worden aangevuld met interviews van nog levende of niet zo lang geleden overleden figuren als bijvoorbeeld Jean Duvieux, Ch. d'Ydewalle, Et. de la Vallée-Poussin, Jean Valschaerts, graaf de Lichtervelde, Maurice Orban, Paul Struye en anderen. Bij het uitvoerige bronnenonderzoek lijkt me de identificatie van eerder vergeten pro-Maurras-groepjes, bladen of personen bijzonder waardevol. De bevindingen van de auteur zijn globaal genomen zeer duidelijk weergegeven en voldoende gestaafd; aan de ene kant gebeurt dit soms wat te uitvoerig, terwijl ik dan anderzijds toch wel een duidelijke, zij het korte inhoudsbeschrijving miste van het ideeëngoed van de Action française en Charles Maurras, zoals ook van andere belangrijke stukken uit het dossier (de pauselijke afwijzing van 1926, de gemeenschappelijke brief van de Belgische bisschoppen van 27 januari 1927).

Tot de Eerste Wereldoorlog bleef de Belgische aanhang van de Action française beperkt tot milieus van een ontwakend Belgisch nationalisme, van sympathisanten van een traditio-

nalistische maatschappijvisie en van critici van de democratie; al met al een uiterst marginale belangstelling. Anders dan E. Weber (*L'action française*, 1964) volgens wie wereldoorlog I de Belgische belangstelling voor de Action française deed uitdoven, toont Defoort aan dat hij die eerder heeft aangewakkerd; (graag had men Webers argumentatie gekend, en in het algemeen ware meer discussie met andere auteurs niet onwelkom geweest). Het Belgisch nationalisme werd toen zelfs gangmaker van Action française-ideeën en was bovendien gekenmerkt door een sterke francofilie. Na de oorlog vormden niet Belgische nationalisten maar reactionaire katholieken Charles Maurras' belangrijkste aanhang. Sociologisch worden dezen getypeerd als Franstalige katholieke conservatieve burgerij; dit wordt veeleer gesteld dan bewezen en ontleed. En zijn het, wat Vlaanderen betreft, wel Franstalige burgers, of allerlei – om begrijpelijke redenen – zich van de Franse taal bedienende schrijvers? Voor al dezen bleef het nog steeds: voor of tegen de Franse revolutie en was De Maistre nog steeds niet verouderd. Bovendien wortelden ze ook in een eigen Belgische traditie en namen ze van Charles Maurras alleen over wat bruikbaar was; ze hadden last met zijn agnosticisme en paganisme, ze kenden hem vaak niet goed, ja, ze hadden hem, aldus de auteur, eigenlijk niet nodig. Wel was hij dienstig als slogan of voor de actualisering van hun begrippen en ideeën. Helemaal duidelijk nochtans is de verhouding import en eigen traditie niet. Een soortgelijke situatie doet zich voor bij de, eveneens katholieke, tegenstanders van de Action française die hun 'grondstoffen' uit Frankrijk haalden en naar ginds als 'afgewerkte produkten' hun proza terugstuurden; hierbij hebben zich in het bijzonder de jezuïet Paul Dabin en de Brusselse advocaat Fernand Passelecq onderscheiden. De Belgische bisschoppen hielden zich officieel op de vlakte maar steunden in feite de anticampagne, al bleef kardinaal Mercier's houding, vanwege mentale verwantschap, onzeker. Waar R. Boudens (*Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, 1975) meent dat het onduidelijk is of bij Mercier van reële openheid of zelfs van ruimdenkendheid sprake kan zijn, schrijft Defoort dat Boudens zich dat afvraagt, waarna hij hem een stil verwijt toestuurt: 'vreemde openheid'. (Auteur lijkt ook verkeerd te hebben gelezen, waar hij me op pagina 39 van de Gentse advocaat A. Jonckx op basis van latere activiteiten tijdens en na de oorlog, een Vlaams-nationalist laat maken, terwijl ik in feite argumenteerde op grond van diens vooroorlogse werking in de internationale nationalistische beweging ter bevrijding onder meer van de katholieke Vlamingen). De rol van de Belgische anticampagne in de uiteindelijke kerkelijke veroordelingen (kardinaal Andrieux uit Bordeaux en paus Pius XI) wordt bij Defoort weliswaar onderzocht, maar uiteindelijk kan hij de oplossing nog niet brengen; had meer documentatie en bronnenonderzoek de gewenste volledige klaarheid kunnen brengen? In elk geval hebben de Belgische katholieken zich vlug onderworpen, en dat levert voor Defoort het bewijs dat Charles Maurras nog niet was ingeburgerd. Bij deze ondergang wordt echter ook – en dit valt wel wat uit de lucht – Locarno vermeld. Een diepere ontleding van al deze relaties in een aparte studie blijft wenselijk. Over wat dan na 1926 gebeurde, volgen enkele kanttekeningen en gegevens die op mogelijke nawerking wijzen en bruggetjes leggen naar Verdinaso en Rex. Er wordt evenwel daarbij meer verwezen en gesuggereerd dan bewezen, wat in een algemeen besluit begrijpelijk is.

De auteur is er ongetwijfeld in geslaagd een duidelijk inzicht in de problematiek en tevens solide besluiten te verwoorden. Wel moge ik nog een en ander opmerken inzake afwerking. De taal is wel vaak slordig; verschillende spellingen worden door elkaar gebruikt, tot in éénzelfde woord toe (bijvoorbeeld korrektieven, campagne, kolloquia), een bepaalde genitiefvorm werkt irriterend ('Andrieu z'n kopie van Passelecq z'n werkje'; honderden soortgelijke wendingen), naast woordvormen als 'kultusverenigingen', 'stellingsname', 'decennieën', enz. Er zijn ook onnauwkeurigheden inzake terminologie met bijvoorbeeld 'reli-

gieuzen' voor een groep seculiere priesters (304) of waar graaf De Briey een telg van 'hoge burgerij' wordt genoemd (304); en is het etiket 'klerikaal' wel juist ten aanzien van het Habsburgse rijk (359)? Als dit al kleinigheden zijn, is dit minder het geval waar de wetenschappelijke afwerking werd verwaarloosd door geen overzicht van bronnen en literatuur op te nemen (wel is er natuurlijk, een uitvoerig en overigens interessant notenapparaat), geen stuk over methodologische aspecten of moeilijkheden van deze ideeënhistorische onderneming, geen lijst van de gebruikte afkortingen, en bovenal geen persoonsregister! Dit laatste is bijzonder jammer in een werk dat toch erg in termen van actie en bedrijvigheid van personen is geschreven; het boek had er ongetwijfeld nog aan belang en bruikbaarheid mee kunnen winnen.

R. de Schryver

M. van der Goes van Naters, *Voor en tegen de tijd. Een tocht door de twintigste eeuw* (Amsterdam: Arbeiderspers, 1980, 324 blz., f 41,50, ISBN 90295 1808 1).

Zijn bekendheid in de Nederlandse politiek verwierf jhr. mr. M. van der Goes van Naters vooral als fractieleider van de PvdA in de Tweede Kamer in de jaren 1945-1951. Deze episode kende tenminste drie hoogtepunten. Onverbreekelijk is zijn naam verbonden aan de zogenaamde aankleding van het door de commissie-generaal met de republiek van Soekarno bereikte accord van Linggadjati in de motie Van der Goes Naters-Romme (november 1946), waardoor de uitvoering van het accord aanzienlijk bemoeilijkt werd. Het initiatief tot het houden van een parlementaire enquête over het regeringsbeleid tijdens de tweede wereldoorlog kwam van Van der Goes. Tenslotte is er het interview van januari 1951 waarin hij zich als fractieleider van een regeringspartij keerde tegen het Nieuw-Guineabeleid van de regering, dat zijn aftreden als fractievoorzitter zou bewerkstelligen. Van der Goes van Naters' leven kende echter aangenamer perioden dan die van het fractievoorzitterschap zoals blijkt uit zijn enigszins verwarrend gecomponeerde memoires.

Van der Goes profileert zich omstandig als kind van de socialistische tradities van Ferdinand Lassalle, als voornaamste hoeder van Troelstra's ideeën over socialistische staatkunde, als doorgegroeide milieubeschermer uit een tijd dat dit vooral bij de welgestelden *en vogue* was, als Euro-parlementariër van het eerste uur en als slachtoffer van partijvoorzitter Koos Vorrink en minister(-president) Willem Drees in zijn functioneren als fractievoorzitter. Over zijn activiteiten als voorzitter van de Tweede Kamercommissie voor buitenlandse zaken is Van der Goes zeer beknopt, terwijl ook over het algemeen zijn optreden binnen de PvdA na 1951 weinig uit de verf komt. De behoefte zijn betekenis binnen de socialistische beweging in Nederland, in de na-oorlogse politiek van herrijzend Nederland en binnen het zich ontwikkelende Euro-parlementarisme nadrukkelijk op bescheiden wijze te etaleren geeft de memoires misschien ongewild een toon van 'had men maar naar mij geluisterd' en 'kijk, dat heb ik gedaan!'. De beschrijving van zijn jeugdijaren vormt daarop een uitzondering. Waarschijnlijk kan Van der Goes op die periode met genoeg terugkijken. In die jaren – in het katholieke Nijmegen van vóór 1918, waar een kleine protestantse elite de touwtjes in handen had – ontworstelde de jonge Van der Goes zich aan negentiende-eeuwse denkwereld en het protestantse milieu. De gebeurtenissen van november 1918 deden hem definitief kiezen voor het socialisme. Tijdens zijn studie in Leiden onderging Van der Goes sterke invloed van de staatkundige ideeën van zijn leermeester en promotor H. Krabbe.

Van der Goes is steeds met genoeg in de contramine en gloriëert, wanneer hij de juist-